

Verkooïd: Of afgekooïd, eenden die zich door ervaring niet meer laten vangen.

War: Oude rekeneenheid om de vangst te tellen: Een war is: een wilde eend of twee smienten of een pijlstaart plus een taling of drie talingen of anderhalve kraakeend of pijlstaart. Winterkooï: Eendenkooï die voornamelijk trekeenden vangt die na 1 november komen.

Wuunder: Eendensort, ook wel: waard, weeke, eark. Be-

doeld wordt een mannetjeseend: de woerd.

Ijzen: Op de bevroren kooiplas het ijs open hakken, zodat de eenden ook in de winter open water hebben.

Zomerkooï: Deze eendenkooï vangt voornamelijk eenden uit de eigen omgeving, veelal voor 1 november.

Bron: Eendenkooï Stichting

In de ban van het verleden

Dit artikel verscheen in de Prinses in 1968. Auteur onbekend (aangeleverd door Krijn van der Ham)

In de dertiger jaren, toen burgemeester C.W. Luijendijk voor vele Nederlanders geen onbekende, 'De vliegende burgemeester' - de scepter zwaaide, is er nog een periode geweest, waarin de kermis wel toegestaan werd, maar dat verwaterde helemaal in de oorlogsjaren.

Het is prettig om met de heer Diepenhorst te praten, hij weet alles af van de geschiedenis van Ameide en de tijd vliegt om. 'Ik heb hier heel mijn leven gewoond, ik ken bijna iedereen en de laatste vijftig jaar is er zoveel gebeurd, dat je de ontwikkeling van je eigen geboortestreek goed bij moet houden.'

We drinken een kopje koffie en praten nog even over al die gebeurtenissen, waarvan hij getuige is geweest, dan sta ik op en verlaat met een spijtig gevoel deze historische plaats.

'De Geer'

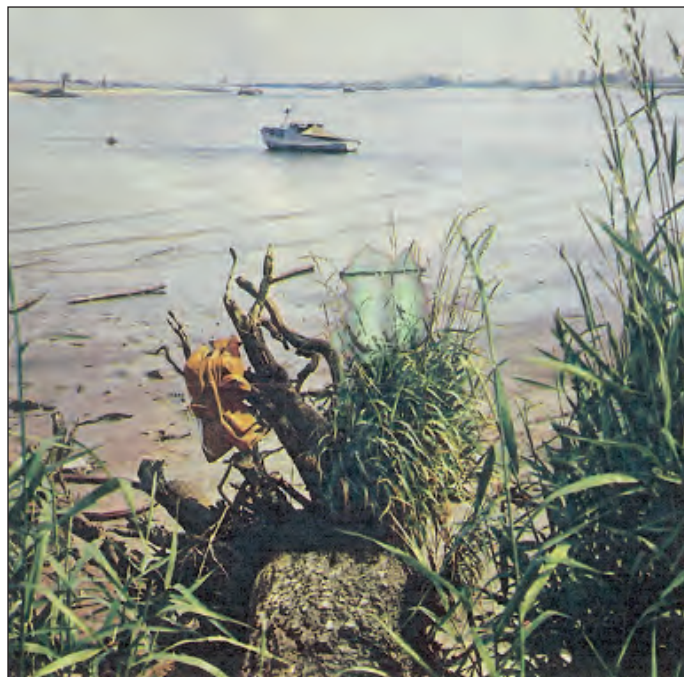
Via de oude straatjes kom ik ineens in het moderne gedeelte van Ameide. Het uitbreidingsplan 'De Geer', waar bungalows en middenstandswoningen gebouwd zijn. Er staat ook een prachtig gelegen bejaardencentrum, dat door zijn opzet - zelfstandig wonen met zo nodig enige verzorgingsaccommodatie - de trots van de Ameidenars is.

Ook de kleuterschool, die van een bijzondere architectonische structuur is, is een lust voor het oog. Op het Gemeentehuis zag ik enkele werktekeningen van de uitbreidingsplannen, die reeds op papier vastgelegd en binnen zo kort mogelijke tijd verwezenlijkt zullen worden.

Ameide zal dan ongeveer twee keer zo groot worden met een industrieterrein van zo'n zeshonderd hectare. En het doel, Ameide bewust geschikt te maken voor industriële doeleinden, begint vorm te krijgen.

De Waard wordt ontdekt door de toeristen, dus ook een modern hotel kan in het nieuwe Ameide niet ontbreken.

Ook in Ameide zijn de meningen nogal verdeeld. De ouderen, die eigenlijk tevreden zijn met hun Ameide zoals het nu is; de jongeren, vooruitstrevend als ze zijn, vinden

Ameide is omringd door water, daar groeit het riet dat in de loop der jaren vele Ameidenars van werk heeft voorzien.

dat er nog véél en véél meer gedaan kan worden. Een belangrijk sociaal punt voor de bevolking is dit: 'Veel arbeiders die vroeger werk vonden in de mandenmakerijen, zijn nu verplicht hun emplooi elders te zoeken, als deze plannen werkelijkheid zijn geworden, zal dat bijna niet meer nodig zijn. Zij zullen werk ter plaatse vinden,' is de overtuiging.

Maar zelfs in het nieuwe Ameide is het riet niet meer weg te denken, want waar ik ook om me heen kijk zie ik riet... heggen, daken. Als ik later over de Lekdijk richting Ameide-Sluis loop en de rust me min of meer overvalt, kan ik me nauwelijks voorstellen, dat hier over enkele jaren rokende schoorstenen het vredige landschap zullen verstoren.

Eendenkooi

Nog geen eeuw geleden waren ruim driehonderd mensen werkzaam in de mandenmakenindustrie, momenteel zijn er nog maar vijftientig mannen, die dit beroep uitoefenen. Toch zijn er nog steeds mensen die, zij het dan in gewijzigde vorm, dit ambacht beoefenen. Eén van hen werd beheerder van de Eendenkooi, de heer G.J. Stravers. Van kindsbeen af bracht hij zijn leven in deze omgeving door. Zijn vader was eigenaar van de eendenkooi in het naburige dorp Lexmond en iedere dag was de heer Stravers daar te vinden. Alweer twintig jaar geleden kreeg hij het aanbod van de stichting Zuidhollands Landschap om de kooi in Ameide-Sluis te beheren.

Het stadje heeft zich in een bocht van de Lek genesteld, vanaf de dijk heb je er een leuk uitzicht op.

opnieuw beschoeid, ze moeten het 'stedeke' beschermen tegen de Lek.

Wat heeft dat nu met die mandenmakerijen te maken, zult u zich afvragen... . Toch heeft ook de heer Stravers de techniek van het mandenvlechten onder de knie. Dat moet hij wel.

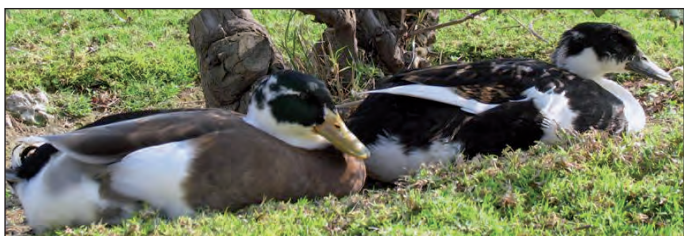
'De pijpen, waarin de wilde eenden via fuiken terecht komen, bestaan helemaal uit gevlochten riet' verklaart hij.

Met een trapje kun je de dijk op om van het uitzicht te genieten, maar daar hebben de nijvere burgers niet veel tijd voor.

Werk genoeg

'Oh, nee,' lacht hij. 'Er is werk genoeg. Dan moeten de rietschermen weer gerepareerd worden dan is het weer tijd om de tamme eenden (lokeenden) te voeren, of het wordt tijd dat ik het terrein weer een goede beurt geef, en waar ik speciaal op moet letten is de begroeiing rond het terrein. Ik moet zorgen dat het goed beschermt ligt, niet blootgesteld aan het lawaai van het moderne verkeer.'

Daarom moet ik zorgen dat er een dichte haag omheen ligt, wanneer een struik doodgaat moet ik onmiddellijk zorgen voor nieuwe aanplant, want een van de eerste eisen is RUST, alleen dan blijven de wilde eenden.

Bij elke eendekooi hoort natuurlijk open water, dat leverde ook nogal eens problemen op. In de winter moest ik altijd bij nacht en ontij wakken in het ijs hakken. Dankzij de moderne techniek ben ik nu van dit kouwelijk baantje verlost.

Ik heb een automatische golfmaker, die er voor zorgt dat het water in beweging blijft.

Het is aan de heer Stravers aan te zien dat hij veel in de buitenlucht verblijft. Ondanks het zware werk zou hij niet anders meer willen. 'Daarvoor heb ik mijn vrijheid te lief,' zegt hij en zijn vrouw knikt instemmend.

Ameide, een klein stadje, waar het verleden leeft en waar een ieder, die er voor het eerst komt, genietend rondkijkt en verbaasd zal staan over de rust die er heerst, is in wezen een drukke, levendige bijenkorf, waar de bevolking met beide benen op de grond staat en het oog gericht houdt op de toekomst, hoezeer het verleden ook zijn stempel op deze plaats heeft gedrukt.

Vrolijk huppelend gaat de jeugd van Ameide naar hun oude schooltje toe. Ook dit gebouwtje staat onder Monumentenzorg.

Historische plaatjes met een praatje

Ameide is vanuit een kleine nederzetting op een natuurlijke stroomrug ontstaan en zo uitgegroeid tot een klein dorp. Zie tekening van Roelant Roghman (1627-1692).

Nu is nog duidelijk te zien dat de Dam en de Voorstraat een verhoogd gedeelte zijn van Ameide.

Achterliggende polders stonden regelmatig onder water door het wassende water in de Lek.

De herenhuizen aan de Voorstraat hadden een prachtig uitzicht over de Lek tot omstreeks 1800, toen de dijk is gevormd zoals die nu langs Ameide loopt.

Onverhard was de dijk en duidelijk zijn de karrensporen te zien. De loswal was klein en voor het cafe "Lekzicht" was alleen water.

Jaren '30 is de dijk gestraat met klinkertjes die nu met de verhoging zijn weggehaald.

Eind jaren '50 is de dijk geasfalteerd, ook te zien hoe smal de dijk toen was.

In 1966 is het talud buitendijks met besaltkeien bestraat en nu opnieuw verbreed en verhoogd. Zo veranderd het aanzien van Ameide steeds weer.

De volgende keer een fotoserie van de loswal.

Tot schrijfs, Krijn van der Ham.

De zalmvisserij “De Koekoek”

Hans van den Heuvel

“De zalmvisserij was een continubedrijf. De visvangst hing immers samen met het getij, omdat er tweemaal daags bij vloed zalmen vanuit de Noordzee de rivieren inzwommen. Het visnet, de “zegen”, moest dus even zoveel maal worden uitgeworpen en binnengehaald. Dat betekende dat er 24 uur per dag moest worden gewerkt, óók op zaterdag. Op de Tienhovense Koekoekswaard was zo’n dertig man in touw, verdeeld over drie ploegen. Het was zwaar werk, niet in het minst omdat er ook bij nacht en ontij moest worden gevestig”.

Aan het woord is de in Meerkerk wonende, maar in Lan

gerak geboren en getogen 69-jarige Jan Roest, wiens grootvader Hendrik (Henk) Roest en overgrootvader Nicolaas (Klaas) Roest lang geleden “visserijbaas” waren bij de zalmvisserij “De Koekoek” na eerst zelfstandig visser te zijn geweest. De heer Roest, lid van onze vereniging, weet zich nog te herinneren dat de vissers zonder uitzondering afkomstig waren uit de regio en te voet of per fiets naar hun werk gingen. “Het laatste gold ook voor mijn grootvader, die zijn fiets in Tienhoven altijd buitendijks bij het “houten huisje” neerzette. Vandaar liep hij via de naast het huisje gelegen kaai over de uiterwaard naar de Lekkant.

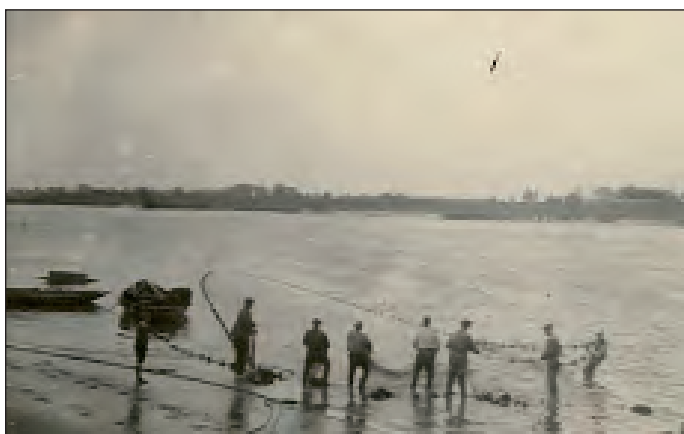

Klaas Roest junior, zoon van de visserijbaas Henk Roest, met paard en wiel op de Tienhovense uiterwaard.

Daar stond het grote ijzeren wiel van de visserij, waarmee de driehonderd meter lange zegen werd binnengehaald. Daarbij werd gebruik gemaakt van paardenkracht. Het uitzetten van de netten, met kurken aan de boven – en stenen aan de onderkant, gebeurde met behulp van wind- en handkracht, met zeilschuiten en roeiboten dus”.

Uit zijn relaas blijkt verder dat voor het manoeuvreren met de zeilschuiten en roeiboten een grote mate van vak-

kennis en behendigheid vereist was. “De netten moesten om en nabij doodtij worden uitgezet, om dat de stroming van het rivierwater anders erg veel problemen veroorzaakte. Daar kwam bij dat de vissers steeds meer last hadden van schepen, die hun netten beschadigden. Omdat zoveel mogelijk te voorkomen werd gebruik gemaakt van “zinkers” – roeiboten met gewichten om de zegen zo nodig snel te laten zakken”.

Het binnenhalen van de netten op 26 juli 1927.

Mochten de vissers er al in slagen het hoofd te bieden aan de toenemende hinder vanwege de scheepvaart, de schrikbarende verontreiniging van het rivierwater deed hen uiteindelijk de das om. “De grote boosdoener was de vervuiling door de zware industrie in het Duitse Ruhrgebied gedurende de crisistijd. Mijn grootvader

Visserijbaas Henk Roest met zijn vrouw Adriaantje Versluis, beiden geboren te Langerak in respectievelijk 1879 en 1872, en hun zoon Henk.

zei toen vaak dat “er weer teveel carbol in de Lek zat”. In de oorlogsjaren hield de zalmvisserij op te bestaan. Het kwam in de laatste fase voor dat er per trek maar één zalm werd gevangen, die dan per fiets – bevestigd op de lastdrager – naar de firma Wijnbelt in Woudrichem moest worden gebracht” zo rondt de heer Roest af. Zo kwam er ruim zestig jaar geleden een eind aan een vorm van bedrijvigheid op en bij de Koekoekswaard, waarmee ook verscheidene inwoners van Ameide en Tienhoven jarenlang hun brood hadden verdiend. Vier houten keten en het al genoemde grote wiel markeerden nog geruime tijd de plaats, waar vele generaties zalmvissers door de jaren heen hun netten hadden getaand en eten hadden gekookt. Zelf kan ik me uit mijn jeugd jaren nog herinneren dat het “wiel van de visserij” – in toenemende staat van onttakeling – aan de boorden van de Lek lag.

Henk Roest (op de motor) en Klaas Pek (in het zijspan) in de tijd dat beiden bij Garage Bouter werkten. Henk Roest junior trad wat betreft zijn beroepskeuze niet in de voetsporen van zijn voorouders. Na eerst bij Garage Bouter gewerkt te hebben, begon hij later een garagebedrijf in Langerak, dat nog altijd bestaat. Nicolaas Pek (1903-1988) was een bekende Ameidenaar. Hij had samen met Gerrit Hamoen, jarenlang een garagebedrijf en richtte later een firma op voor de verkoop van onder andere elektronische apparatuur, fietsen en bromfietsen. Ook begon hij een taxibedrijf. De firma N. Pek en Zonen bestaat ook nog steeds.

Voorgeschiedenis

Hoewel nergens is vastgelegd wanneer een begin werd gemaakt met de zalmvisserij op de Lek, staat onomstotelijk vast dat er vroeg in de achttiende eeuw al sprake was van activiteiten van dien aard. In een "geheim testament¹ van den heere Arnout van den Berch², heere van Ameyde, Herlaer ende Tienhoven, raad in de Vroedschap dezer stad³ etc. etc, ende diens echtgenote Margareta van Eyk", dat door notaris Jacob Bordels op 28 juli 1730 te Rotterdam werd opgemaakt, komt namelijk de volgende passage voor:

"Ende ten laetsten het regt van de visserije in de reviere de Lecque, zoo naar zalm als anders, sooals wij ondergeschrevene dat van haer Ed. Mog. in huere hebben aengestaen, op de last van de jaarlijckse pagtpenningen van dien, met alle het viswant als anders, dat alsdan op ende aen die vissereyen gehorende sal zijn, niet was van dien uytgesondert".

Ruim 170 jaar daarna – om precies te zijn: op 27 november 1903 – werd in Ameide de Maatschap "De Koekoek"

1 F.A. Holleman, *Het octrooi tot testeeren naar Hollandsch leenrecht, Beschouwingen naar aanleiding van een handschrift van Mr. P. van der Schelling, Zutphen*, 1945, Bijlage II, pp. 145-151.

2 H.J.M. Beckmann, "De wapens van Margareta van Eijk en Arnout van den Berch op een eikenhouten wandversiering in het stadhuis van Ameide" in het Nieuwsblad 2006-5.

3 Hiermee wordt de stad Rotterdam bedoeld.

opgericht⁴. Het doel van de maatschap, waarvan de ingangsdatum 1 januari 1904 was, werd als volgt omschreven:

"de uitoefening der visscherij met de grooten Zalmzegen, zalmsteken, drijfnetten of ander vischtuig – waartoe de maatschap moge besluiten – in de rivier de Lek onder de Gemeenten Ameide, Tienhoven, Langerak, Jaarsveld en Willige Langerak".

In artikel 11 van de statuten van de maatschap werd bepaald dat "de verkoop der gevangen visch, Zalm, Elft, en Steur zal plaats hebben in het openbaar ter markt te Ammerstol". Ik teken hierbij aan dat in deze gemeente eveneens een zalmvisserij gevestigd was, "De Snackert" genaamd. Dit was een geduchte concurrent van "De Koekoek", met name omdat de Ammerstolse vissers aldoor het voortouw hadden.

Ook in de statuten van "De Koekoek" wordt overigens gewag gemaakt van het "recht van visscherij". Het ging in dit geval om rechten, die in de maatschap werden ingebracht door "de deelhebbers W. Visser en Mej. De Wed. de Jongh". Beiden hadden de visserijrechten niet in eigendom, maar in pacht van "de Erven van Wijlen Mevrouw de Weduwe van den Heer Dr. J.G. van Eeten, te Gorinchem". Het betrof hier Johanna Begram (geboren te Go-

4 W. Visser "De Statuten der Maatschappij De Koekoek" in het Nieuwsblad 2004 – 4.

rinchem 1829, overleden in Utrecht 1901), die sinds het overlijden van haar broer Warnardus Cornelis Machtildus Begram in 1890 door het leven ging als Johanna Begram, vrouwe van Jaarsveld. Zij was de weduwe van dr. Johannes Christoffel van Eeten (geboren te Gorinchem 1820, overleden in Utrecht 1895), wiens initialen in de statuten van de maatschap dus niet correct zijn vermeld⁵.

*Hendrick Martensz. Sorgh (ca. 1610-1670)
De vismarkt ca. 1649-1650.
Paneel, 47,5 x 65 cm. Gesigneerd: M. Sorgh
Amsterdam, Rijksmuseum.*

Een oude Nederlandsche houtsnede van den strijd tusschen vleesch en visch

Wouter Nijhoff

‘De hierbij afgebeelde plaat is eene op ongeveer de helft verkleinde reproductie eener hout-snede, welke kort geleden in het Ashmolean Museum te Oxford werd gevonden. De oorspronkelijke gravure meet hoog 25,6 en breed 57 centimeter. Zij is stellig van Zuid-Nederlandschen oorsprong en mag mijn inziens op ongeveer 1550 gesteld worden. De prent bestaat uit twee blokken, die in het midden aan elkaar passen. Links verheft zich het kasteel van de visschen, op den toren staan gewapende visschen als wachters, terwijl uit de vensters visschen den omtrek bespieden.

⁵ H.J.M. Beckmann “Jhr. Dirk Petrus Marius Graswinckel” in het Nieuwsblad 2004 – 4.

Hanen, hammen, worsten, varkens-pooten, zijn aan den toren als tropheeën opgehangen en vastgespiest, terwijl een worst, een kalfskop en een opengesneden maag tegen de poort hangen of op den grond liggen. Onder aanvoering van een gehelmden kapitein door acht visschen begeleid, trekt een gewapend visschenleger op, terwijl op den achtergrond verschillende straffen aan het overwonnen vleesch worden voltrokken. Aan twee galgen hangen groote en kleinere worsten, andere zijn aan het spit gestoken, terwijl nog weer andere door een visch in een ketel worden gekookt. Een fuik is tot kanon gepromoveerd en wordt door een soort schol afgevuurd, waardoor een kreeft tegen het fort wordt geslingerd.

Rechts staat het kasteel van het vleesch. Hier houden dikke vleeschmagen de wacht. Hier zijn overal visschen het slachtoffer, terwijl het aanvallend leger bestaat uit vette ganzen, kapoenen, varkenskoppen, hazen, stukken van ossen, en andere. Hier hangen nu de visschen aan de galg,

liggen op het rad of zijn gespiest, of worden gekookt of gebraden. Het kanon ontbreekt ook niet, doch is nu een wijnkan, die door een maag wordt afgevuurd, terwijl op den achtergrond uit een mortier, waarschijnlijk met wijn gevuld, ballen gehakt (of eieren) worden afgeschoten.

Zoo wordt de strijd van weers-kanten met verbittering gevoerd. Links lijdt het vleesch de nederlaag, rechts overwint het met behulp van den wijn en eieren.

Hoogstwaarschijnlijk hebben wij hier te doen met een voorstelling van den strijd tussen visch en vleesch; zij kan ook het begin en het eind van de vasten voorstellen; de linksche helft diende dan tot propaganda van het vischgebruik, terwijl de rechtsche na de vasten weer in eere herstelde.

De teekenaar of graveur is onbekend. Hij zal wel tot den kring van Brueghel of Jeroen Bosch behoord hebben.

Blijkens mij verstrekte inlichtingen is in de Nederlandsche literatuur niets bekend van eenig geschrift in dicht of proza, waarop deze prent betrekking kan hebben.

Mocht iemand nog meer ter verduidelijking van deze tot heden onbekende, merkwaardige prent, kunnen mededeelen, dan houd ik mij daarvoor ten zeerste aanbevolen.'

Tot zover een gedeelte van een artikel dat verschenen is in het tijdschrift *Oud Holland* in 1930.

Wouter Nijhoff (1866-1947) publiceerde in 1939 de verzamelmap *Nederlandsche houtsneden, 1500-1550*: reproducties van oude Noord- en Zuid-Nederlandsche

houtsneden op losse bladen, met en zonder tekst in de oorspronkelijke grootte.

Wouter Nijhoff is in Den Haag geboren. Hij was het vijfde kind van Martinus Nijhoff en Emma Cool. Na lagere school en gymnasium afgelopen te hebben, heeft hij zich het hoofd niet behoeven te breken met de vraag, welk beroep te kiezen. Stammend uit een geslacht, dat zich te Arnhem sinds begin 1700 met de boekhandel had bezighouden, was hij dan ook voorbestemd in zijn vaders bedrijf te worden opgenomen. Stoer werker, begaafd met een grote intelligentie en tevens met een weergaloos organisatie-vermogen, komt hem de eer toe, dat onder zijn ruim 55-jarige leiding de firma Martinus Nijhoff van een degelijke zaak met een 8-tal medewerkers gegroeid is tot het boekenbedrijf van internationale betekenis, waaraan thans een staf van een 80 man verbonden is.

Bron: Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden 1946-1947, pag. 103-113.

‘Zalmwetenswaardigheden’

Jan de Bruijn

In het boek “Out-Hollandt nu Zuyt-Hollandt” van Jacob van Oudenhovens, uitgegeven in Dordrecht in 1654, staat: *“Ende wort geseyt, dat de Dienstboden in haer Huyr plachten te bedingen, datse maer tweemaal in de Weeck Salm wilden eten.”*

Het bovenstaande ‘dienstbode-verhaal’ suggereert dat zalm in de zeventiende eeuw, dermate goedkoop was en zo vaak gegeten werd, dat de dienstbodes niet meer dan twee keer per week zalm wilden eten. Of dit verhaal met de werkelijkheid strookt is zeer te bezien. In de zeventiende eeuw moest er voor een gemiddelde zalm ongeveer een weekloon van een arbeider voor betaald worden. Typisch genoeg werd dit verhaal overal langs de Rijn verteld, maar tot op heden is er nog steeds niet een dergelijk contract boven water gekomen.

Neemt niet weg dat er in de zeventiende eeuw extreem veel zalm in de Nederlandse rivieren gevangen werd. Maar aan het einde van de negentiende eeuw begonnen de vangsten drastisch af te nemen in de Rijn.

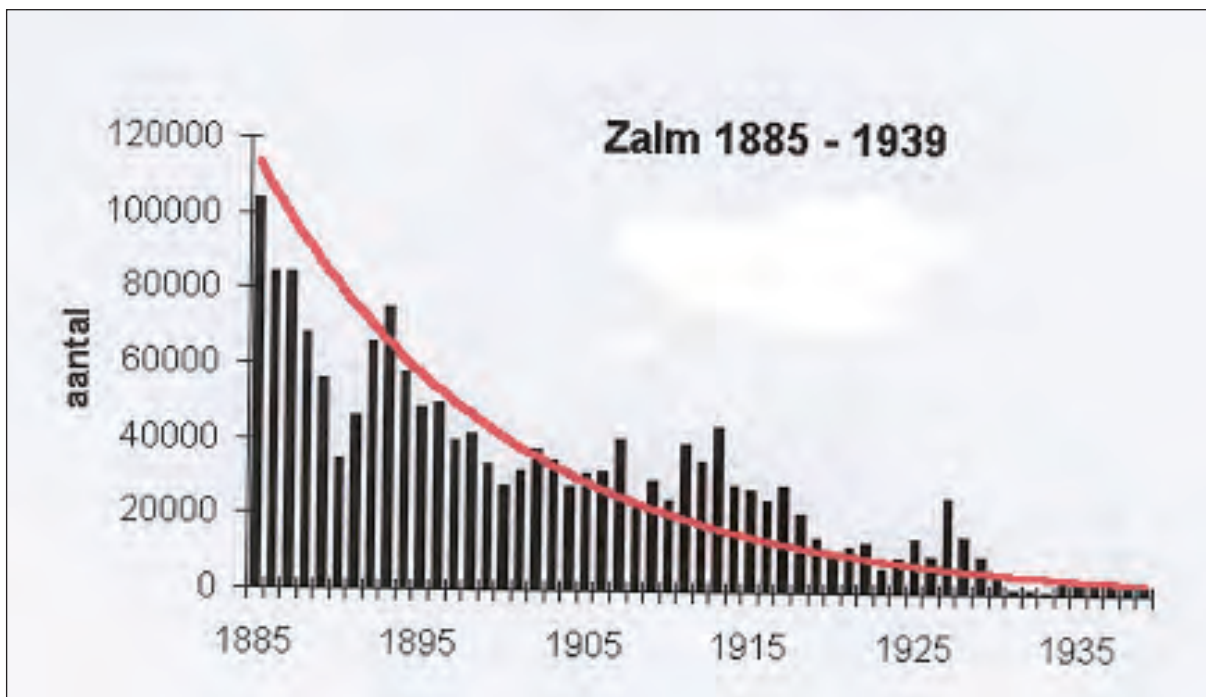
In het jaar 1885 werden er nog een 105.000 zalmen aan de wal gebracht, maar dit aantal liep snel terug tot bijna niets in het begin van de jaren dertig in de vorige eeuw.

Wat was de reden voor deze drastische vangstreductie? De zalmen kwamen van uit de Noordzee de rivieren op om te paaien op de plaats waar ze geboren waren. De zomerzalmen trokken in de maanden juni, juli en

augustus en de winterzalmen in oktober, november en december massaal de Maas en de Rijn op, op zoek naar de grindbanken en beken. De pas geboren zalmen (parr) bleven hier enige jaren en daarna gingen ze (smolten) stroomafwaarts naar zee.

Allereerst werd in het gehele rivierengebied op grote schaal grind afgegraven voor de productie van beton en het verharderen van wegen. Daarnaast werden rivieren en beken gekanaliseerd en kwam er milieuverontreiniging door een toenemende bevolking en industrialisatie in het stroomgebied van de Rijn.

Door de dramatische teruggang van de zalmvangst verdween ook veel werkgelegenheid in de periferie van de visvangst, zoals: touwslagers, scheepswerven, kuiperijen, zouterijen, visfileerders en rokerijen.

Zalmvangst in de Rijn in de periode 1885-1939.

In het jaar 2000 hebben de Rijnsoeverstaten (Nederland, Duitsland, Frankrijk en Zwitserland) afgesproken dat vissen, zoals forel en zalm, ongehinderd hun paaigebied in de bovenloop van de Rijn moeten kunnen bereiken.

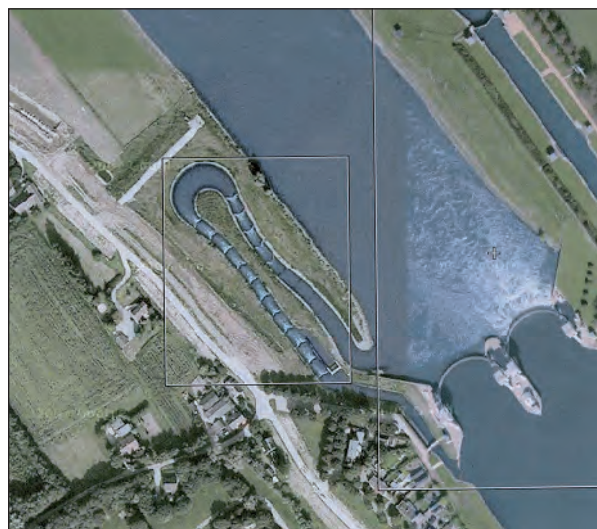
In Nederland heeft dit geleid tot afspraken tussen Rijkswaterstaat en het Ministerie van Landbouw & Visserij om vis weer de ruimte te geven in onze beken en rivieren.

Bijvoorbeeld werden er vispassages (*vistrappen*) gebouwd naast de stuwen in de Nederrijn en de Lek bij Amerongen en Hagestein. De vistrappen die in 2003-'04 gebouwd zijn, bestaan uit stalen prefab elementen, die heel precies zijn afgezonken in een gegraven geul. Zie de foto op deze pagina van de zalmtrap in Hagestein.

De vistrappen bestaan uit 24 'treden' van telkens 15 cm hoog, zodat ook minder goede springers het kunnen halen. Door deze laatste obstakels te nemen, kunnen de zalm en zeeforel de gebieden waar ze voorheen paaiden, weer bereiken. En daarnaast zijn er nog een dertigtal andere soorten die gebruik van maken van de vistrappen. Door een speciale verticale gleuf hoeven bepaalde soorten niet te springen, maar kunnen ze laag over de bodem zwemmen of kruipen. Maar nu de grote rivieren geen hindernissen meer hebben, moeten ook de zijrivieren en de beken aangepakt worden, want daar zijn ook veel stuwtjes die vissen tegenhouden.

Rijkswaterstaat startte in 2005 met de evaluatie van de vistrappen bij de stuwen van Amerongen en Hagestein, in samenwerking met het RIVO en een beroepsvisser. Het onderzoek werd uitgevoerd door van 18 maart tot 8 juni van maandag- tot vrijdagmorgen met fuiken optrekkende vissen te vangen en te registreren. De fuik staat daarbij in het meest boven-stroomse deel van de vispassage en onderschept dus vissen die al door de gehele vispassage zijn gezwommen. Alle vissen zijn gemeten en daarna teruggezet in de rivier. De vangst wijst op een goed functioneren van de passages. In totaal zijn er 24 soorten en meer dan 11.000 exemplaren waargenomen. De kleinste vissen waren riviergrondels en blankvoorns van 6 cm; de grootste

een snoek en een meerval van respectievelijk 104 en 105 cm. Opvallend waren de grote aantallen zee-prikken (941) en rivierprikken (921 stuks), die duidelijk wijzen op het herstel van deze soorten in het Rijnstroomgebied. Daarnaast was bijzonder te constateren dat ook snoekbaarzen (188 stuks) door de vispassage trekken, waarschijnlijk via de verticale sleuven. Behalve vissen bleken ook naar schatting zo'n 12.000 Chinese wolhandkrabben de vispassage te gebruiken!

De vispassage en de stuwen van Hagestein (WikiMapia)

De vispassage bij Hagestein (foto: Tom Buijse)

Zalm en bijvangsten bij de zalmvisserij

Lex Raat

Vroeger werden bij de zalmvisserij ook andere vissoorten gevangen, zoals de elft, de fint en de Atlantische steur.

De Atlantische zalm

Tijdens zijn verblijf in zee legt de Atlantische zalm lange afstanden af tussen de West-Europese kusten en die van de oostelijke Verenigde Staten. Om zich voort te planten trekt de soort zijn geboorterivier op richting de bovenlopen van beken. De paaitrek duurt van juni tot november. Eenmaal in zoet water eet de zalm vrijwel niet meer. Tijdens de paaitrek worden alle vetreserves aangesproken voor de trek en het aanmaken van geslachtsproducten.

In de winter wordt kuit geschoten in ondiep, koud (< 14° C) en zuurstofrijk water van een halve tot drie meter diep. De meeste ouderdieren sterven na de paai, enkele keren terug naar zee en komen als 'kelts' opnieuw in het zoete water paaien. De jonge zalmen blijven één tot zes jaar in het zoete water, alvorens weer naar zee te trekken. In het zoete water groeien ze langzaam, in zee is de groei veel sneller.

Uit de Nederlandse rivieren is de oorspronkelijke zalmpopulatie (Rijnzalm) na de Tweede Wereldoorlog verdwenen. Sinds de jaren negentig wordt de zalm wel weer in iets toenemende mate gevangen op de grote rivieren en in het IJsselmeer. Dit is het gevolg van restauratieprogramma's waarbij jonge zalmpjes uit Schotland of Scandinavië worden uitgezet. De zalm is gevoelig voor belemmeringen in de migratieroute, vernietiging van de paaihabitat, kanalisatie van de rivieren, overbevissing (op de zee en in de rivieren), watervervuiling en hoge watertemperaturen. De zalm is als verdwenen soort op de Nederlandse Rode Lijst van vissoorten opgenomen.

De Elft

Elften zijn pelagische¹ vissen die in het voorjaar de rivieren binnentrekken om te paaien. Vroeger trokken zij onder andere de Rijn op tot Bazel en tot in de Neckar, Main en Moezel om te paaien boven grindbeddingen (de elft heeft nooit gepaaid in Nederland). Eieren, larven en jonge vissen zakken geleidelijk de rivier af en groeien op in zoetwatergetijdegebieden.²

Als de vis ongeveer 12 centimeter lang is, trekt hij naar zee.

De oorspronkelijke populatie die in de Maas en de Rijn voorkwam, is verdwenen. Sinds het eind van de negentiende eeuw is de elft sterk achteruitgegaan door overbevissing.

Verstuwing, watervervuiling en grindwinning spelen ook een rol en mogelijk de bastaardering met de fint. Sinds 1970 zijn slechts enkele vangsten gemeld van de elft, waarvan de meeste eind jaren negentig. De elft is als verdwenen soort opgenomen op de Nederlandse Rode Lijst van vissoorten.

¹ Voorkomende in de diepe zee.

² De Biesbosch is één van de belangrijkste zoetwatergetijdegebieden van Europa.

De IUCN Rode Lijst rangschikt de soort onder de categorie 'data deficient'.

De Fint

De fint is een trekvis, net als de elft. Maar migreert minder hoog de rivieren op. In het zoete water nemen kuitrijpe dieren, evenals de zalm, geen voedsel meer tot zich. Finten paaien boven grindbeddingen, op plaatsen waar het getij nog merkbaar is. Mannetjes verlaten waarschijnlijk nooit het estuarium stroomopwaarts. Het voortplan-

tingssucces hangt samen met een hoge paaitemperatuur (18-22°C). De jonge fint kan zich alleen handhaven dankzij het getij. Bij eb zoeken de larven de bodem op, bij vloed, wanneer de rivierstroming wordt vertraagd, gaan ze in de waterkolom foerageren. Na de paai trekt de fint naar zee.

De Atlantische steur

In Nederland wordt de fint af en toe waargenomen in de omgeving van de Nieuwe Waterweg, het Haringvliet, op het Noordzeekanaal en in het IJsselmeer bij de Afsluitdijk. De fint is gevoelig voor de aanleg van dammen en daarmee voor het verdwijnen van de getijdengebieden en grindbanken, en voor de scheepvaart.

De fint staat als verdwenen soort op de Nederlandse Rode Lijst van vissoorten.

De Atlantische steur leeft het grootste deel van zijn leven op zee, maar trekt in het voorjaar of de zomer de rivier op om zich voort te planten. De vrouwtjes zijn pas na circa 15 jaar geslachtsrijp. De vis paait op een diepte van minimaal drie meter bij een sterke stroming in diepe kommen in de grindbedding van rivieren. De jonge steuren laten zich de rivier afzakken en komen na enkele maanden in het brakke water van het estuarium aan. Hier verblijven ze in vrij ondiepe gebieden met zandbanken die schuil mogelijkheden bieden. Ze zwemmen vanuit het estuarium regelmatig van zoet naar brak en zout en terug.

Na een verblijf van ongeveer twee jaar vertrekken zij naar zee. In de negentiende en twintigste eeuw is de Atlantische steur sterk achteruitgegaan op de Nederlandse rivieren.

Het is niet onwaarschijnlijk dat het leefgebied van de soort al eerder achteruitging als gevolg van de menselijke veranderingen in het landschap van de rivier en de riviermonding (ontgrinding, verstuwung, scheepvaart). Overbevissing is waarschijnlijk een van de hoofdoorzaken voor het uitsterven van de Atlantische steur in Nederland.

Daarnaast speelt ook mee dat het lang duurt voordat de vrouwtjes geslachtsrijp zijn. Als er tegenwoordig een steur in de binnenwateren wordt gevangen, is het vaak een ontsnapt of uitgezet exemplaar van gekweekte steursoorten (sterlet, Siberische en Russische steur).

De Atlantische steur staat op de IUCN Red List als 'critically endangered'. De soort is ook opgenomen op de Nederlandse Rode Lijst van vissoorten als een soort die is verdwenen.

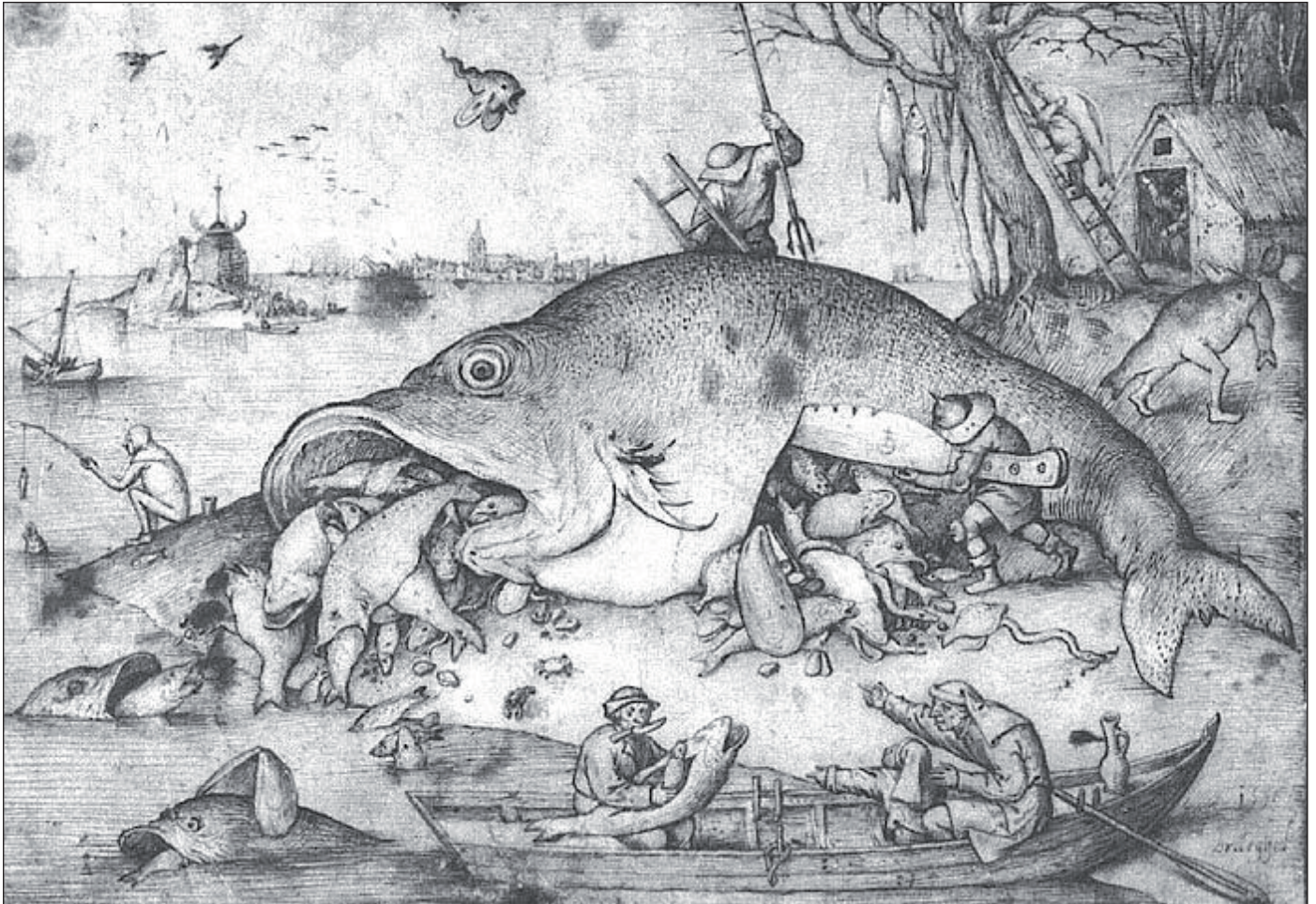

*Adriaen van Ostade (1610-1685) De visvrouw 1672 Doek 36,5 x 39,5 cm.
Gesigeneerd en gedateerd AV Ostade 1672
Amsterdam, Rijksmuseum.*

‘Grandibus exigui sunt pisces piscibus esca’

‘Siet sone, dit hebbe ick zeer langhe gheweten dat die groote vissen de cleijne eten’

Herman Beckmann

Pentekening door Pieter Bruegel. Graphische Sammlung Albertina, Wenen.

Pieter Bruegel (1525 -1569) maakte deze pentekening in 1556. Een jaar later liet Hieronymus Cock (1510-1570) van de uitgeverij *Aux quatre vents* in Antwerpen, door Pieter van der Heyden (1530-1575) een burijngravure¹ van deze pentekening maken. Deze is weergegeven op de volgende pagina.

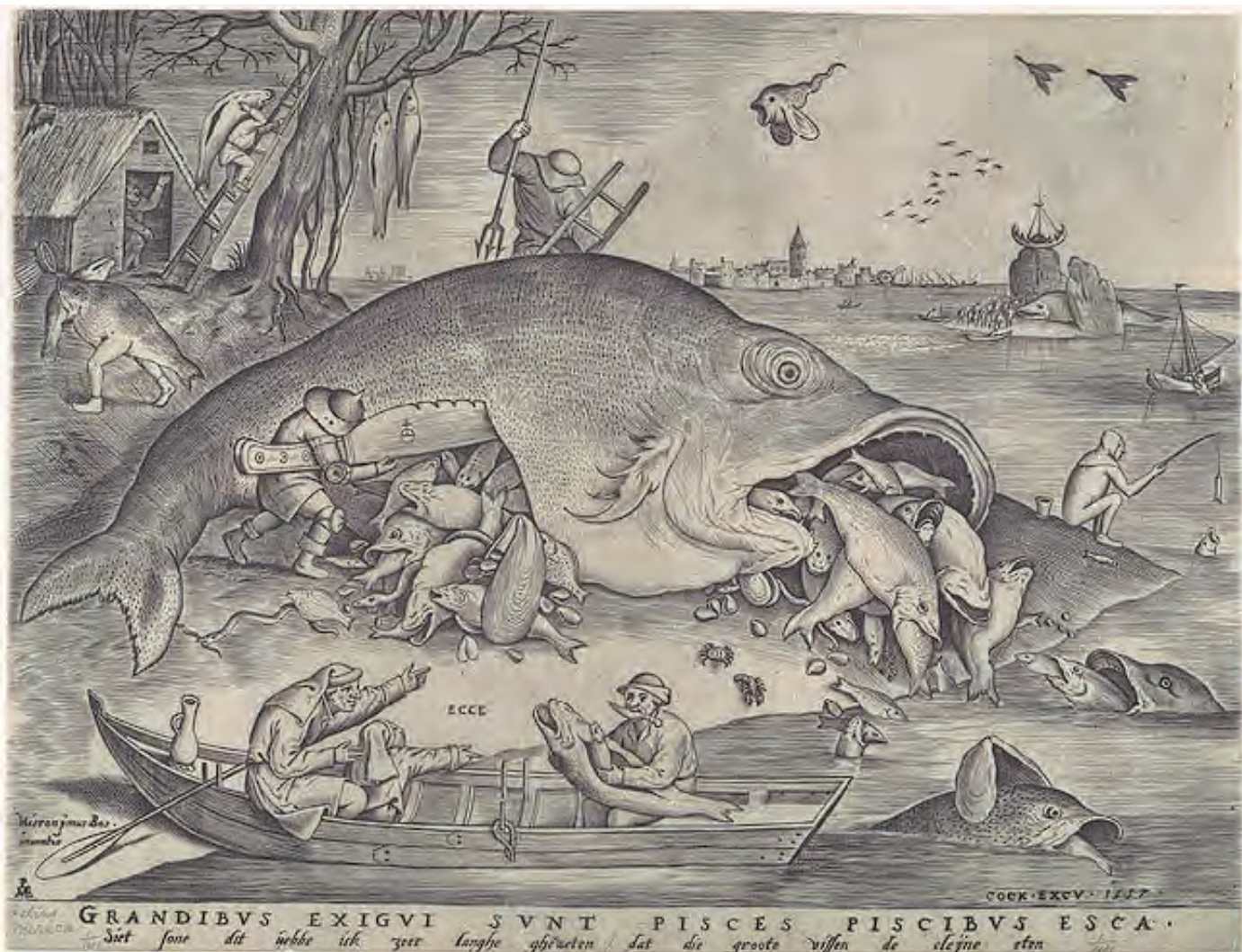
Klaarblijkelijk was de toespeling op het spreekwoord *De grote vissen eten de kleine* zo voor de hand liggend, dat deze gravure onmiddellijk onder deze naam verkocht werd.

Toch is er iets bijzonders met de gravure van Pieter van der Heyden aan de hand. Links onderin staat *Hieronymus Bos inventor*. Dit verwijst naar het feit dat Jeroen Bosch de oor-

¹ Burijngravure. Dit is na houtsnede de oudste grafische techniek. Het is een zeer gespecialiseerde en fijne kunst, maar verouderd en nog maar weinig beoefend. De graveerder (het is een graveertechniek) gebruikt een burijn, dit is een rechthoekige stalen staaf die aan het uiteinde schuin is afgeslepen. Daardoor ontstaat een zeer scherpe punt. De graveerder duwt de burijn met de palm van zijn hand in het koper en graaft er als het ware voren in. De bramen die daarbij ontstaan werkt hij zorgvuldig weg met het schraapstaal, ijzer of mes, zodat ze geen invloed hebben op de afdruk. Omdat de graveerder de tekening naverkt op de koperen plaat, wordt bij het afdrucken het spiegelbeeld verkregen.

spronkelijke tekening gemaakt zou hebben! Er zijn duidelijke Boschiaanse details op de tekening en dus ook op de gravure aanwezig. Zoals rechts op de tekening, de vis met poten, die een andere vis in zijn bek heeft. Deze is ook aanwezig op de Hooiwagentriptiek, die in het Prado in Madrid hangt. Op de Verzoeking van Sint Anthonius in het Museu Nacional de Arte Antiga in Lissabon staat ook een vis, die een kleinere vis opslokt!

Maar het feit blijft dat de pentekening in de Graphische Sammlung Albertina in Wenen wel degelijk van de hand van Pieter Bruegel is! Men heeft wel geopperd dat Bruegel een tekening van Bosch gekopieerd heeft en het origineel vervolgens heeft vernietigd.

Een andere verklaring is dat deze pentekening een directe verwijzing is naar het gedrag van de Spaanse koning Philips II. De uitgever van deze prent, Hieronymus Cock, vond het daarom raadzamer te verwijzen naar Jeroen Bosch als maker

van de oorspronkelijke tekening, omdat die al veertig jaar daarvoor overleden was.

Niettemin liepen zowel Hieronymus Cock alsook de graveur Pieter van der Heyden het risico dat de Spaanse gezagsdragers deze prent als een aanklacht tegen het beleid van Philips II zouden beschouwen. Tijdens de tachtigjarige oorlog werden mensen wel om minder oprijende zaken terechtgesteld.

In het Rijksprentenkabinet in Amsterdam is een gravure aanwezig, die als voorbeeld de bovenstaande burijngravure had. Hij is dus weer gespiegeld. De gravure is links-onder gesigneerd met *Visscher excud.* De graveur was *Claes Janszoon Visscher* (ca.1550-ca.1612). De *V* van zijn signatuur is opgebouwd uit de *J*, de *C* en de *V*.

Maar er zijn behoorlijk wat verschillen tussen beide gravures!

De Latijnse tekst is verhuisd naar links bovenin. Bij de vliegende vis boven in het midden zijn op eens meerdere vogels gekomen. Op de gravure uit het Rijksprentenkabinet hebben de bomen bladeren. Het dorpje op de achtergrond is uitgegroeid tot volwaardige ommuurde stad!

Het schip boven op de rots rechts op de tekening van Bruegel en de gravure van Jan van der Heyden zijn verdwenen en ook de rots voor de vis die daar op het droge ligt. Maar het belangrijkste verschil is dat Jeroen Bosch niet meer de *inventor* is, maar Pieter Bruegel.

Het feit dat Claes Janszoon Visscher in Amsterdam woonde en niet in Antwerpen, zal zeker hebben bijgedragen aan het 'eerherstel' van Bruegel.

Maar Claes Janszoon Visscher permitteerde zich nog meer vrijheid bij het reproduceren van de tekening van Pieter Bruegel de Oudere en de getrouwe gegraveerde kopie van Pieter van der Heyden. Zoals de visser aan de linkerkant van de tekening.

Tekening Pieter Bruegel de Oudere.

Gravure Claes Janszoon Visscher naar Pieter Bruegel.

Ook een van de vissers in de boot is door Claes Janszoon Visscher anders weergegeven.

Tekening Pieter Bruegel de Oudere.

Gravure Claes Janszoon Visscher naar Pieter Bruegel.

De man die de buik van de grote vis opensnijdt draagt bij Visscher een ander type helm en ook het merk op het mes is anders.

Tekening Pieter Bruegel de Oudere.

Gravure Claes Janszoon Visscher naar Pieter Bruegel.

Zalmen

Jan H. van Toor

In de zware crisisjaren
Kon men slecht de winst vergaren.
Dus met hele kleine schepen
werden netten neergestreken.

Trokken mannen aan de repen
trokken aan het zware net
dat de Lek had afgezet.

Om de zalmen te gaan vangen
vissen die met groot verlangen
zwommen naar de heldere bronnen
door het oergeslacht verzonnen.
Om van het leven te genieten
plichtsgetrouw daar kuit te schieten.

Als het net was aangekomen
werd het paard, dat stond te dromen
aan de molen vastgezet
om te trekken op dat net.

Op te trekken naar de kant
waar het net was aangeland.
Drie, vier zalmen welgeteld
in die dagen heel veel geld.

En naar uren lang gewrocht
werd de buit ter markt verkocht.
Zodat mannen na veel zweten
tafels hadden vol met eten.

De Visser.

Ghy al, die swemd, in's weerels Stroomen,
iGroot Visnet kund ghy niet ontkoomen.

Gelyk een Visnet aan de Strand,
Soo, secht de Wysheid, sal't ook weesen,
Wanneer des grooten Vissers hand,
Den vangst der Mensen uit sal leesen;
Het goede in het heemels Vat,
En't quaade in een leelyk Gat.

Een bijzondere vondst op Slot Herlaar

Herman Beckmann, foto: André Tukker.
Met dank aan mevrouw T. Diepenhorst.

Vorig jaar is bij het uitgraven van een poel op Slot Herlaar een bijzondere vondst gedaan. Er werd een zandstenen zeemeermin opgegraven, die qua stijl goed aansluit bij het tuinbeeld dat staat afgebeeld op de achterkant van het Herlaarnummer (16e jaargang nummer 4, 2005). De conditie van het beeld is goed op een paar kleine beschadigingen na: het puntje van haar neus, de rechtertepel en een paar vingers aan haar rechterhand ontbreken. In haar hand houdt zij een rond voorwerp, dat een schelp zou kunnen zijn, zoals er een staat afgebeeld op het schilderij uit 1900 van de Engelse schilder John Woodhouse. Wie heeft dit beeld gemaakt? Een goede kandidaat zou de Antwerpse 'Meester Constbeldthouwer' Michiel van der Voort de Oude¹ (1667-1737) of een van zijn leerlingen² kunnen zijn. In de Verrijzeniskapel in de Antwerpse Sint Jacobskerk staat een Mariabeeld, dat qua gezichtsuitdrukking veel lijkt op de pas gevonden zeemeermin. De diepliggende ogen en de open mond zijn kenmerkend voor het oeuvre van Michiel van der Voort de Oude. Deze Maria is uit 1715 en hoogstwaarschijnlijk is de zeemeermin uit dezelfde tijd.

Hopelijk wordt bij het schoonmaken van het tuinbeeld nog een signatuur aangetroffen. In de 18de eeuw was het niet ongebruikelijk dat tegenover de zeemeermin het beeld van een panfluit spelende satyr was opgesteld. Wie weet komt ook dit beeld in de toekomst letterlijk boven water.

¹ Mark Edo Tralbaut, *De Antwerpse 'Meester Constbeldthouwer' Michiel van der Voort de Oude (1667-1737), zijn leven en werken.*, Antwerpen, 1950.

² Joannes-Josephus Horemans, Michiel van Balen, Laureys Carleer, Jacobus Carleer, François Braeckmans, Rumoldus Juret, Ludovicus van der Linden, Vincent Matthyssens, Carel Bieret en Jacobus Verberckt.

